

Vivim en una societat postreligiosa?

JOSEP OTÓN

Doctor en Història i docent a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona

UNA SOCIETAT POSTRELIGIOSA?

La societat del segle XXI és postreligiosa? L'abril de 1966, la portada de la revista *Time*, tot fent-se ressò del clam del boig de la llanterna de Nietzsche, formulava la pregunta següent: “*Is God dead?*” És a dir, fa més de cinquanta anys ja es parlava del declivi de la religió en la cultura occidental. Tanmateix, la qüestió encara ve de més lluny.

El filòsof Voltaire s'escandalitzà, no sense motiu, de les guerres de religió que sacsejaren Europa durant els segles XVI i XVII. Descrivia així la tragèdia de la Nit de Sant Bartomeu: “L'exemple més esgarriós del fanatisme que ofereix la història va ser el que van donar els habitants de París la nit de Sant Bartomeu, destrossant, assassinant i llançant per les finestres els conciutadans que no anaven a missa.”

Durant la nit del 23 al 24 d'agost de 1572, milers d'hugonots (calvinistes francesos) van ser assassinats per un tumult enfurismat de catòlics. En un context d'hostilitats entre les dues grans confessions cristianes, d'intrigues per ocupar el tron de França i de lluites per l'hegemonia internacional (França, Anglaterra i la monarquia hispànica), uns deu mil protestants van trobar la mort, suposadament per les seves idees religioses.

La crueltat de massacres similars, així com la dels abusos de la inquisició o dels croats, va generar un recel enorme entre els pensadors europeus envers la religió. Horroritzats per tants enfrontaments fraticides, van començar a entendre la secularització i la laïcitat com un antídoto contra el fanatisme i, de retruc, contra els conflictes de convivència.

El resultat va ser un moviment intel·lectual, conegut com la Il·lustració, que reclamava la llum aportada per la raó humana com a criteri fonamental per bastir la

societat. El *sapere aude* kantianà convidava a superar la minoria d'edat i a assumir la responsabilitat de pensar per un mateix, sense entrebancs mentals.

Posteriorment, aquest rerefons cultural propicià l'aparició de pensadors com Karl Marx, Sigmund Freud i Friedrich Nietzsche –els mestres de la sospita, en paraules de Paul Ricoeur–, que, amb arguments sociològics, psicològics i filosòfics, desemmascararen els elements més subreptícs de la religió. Al segle XX, aquestes crítiques quallaren en la mentalitat de molts ciutadans i la religió va acabar sent entesa com una rèmora anacrònica, instrumentalitzada pels grups dominants. A més, la tragèdia de la Segona Guerra Mundial va fer més punyent la pregunta pel silenci de Déu davant de l'eclosió de la desgràcia i, per tant, es plantejava si creure resultava plausible després d'Auschwitz. Aleshores, la crítica a la religió assumí un caire més existencial.

El rol de l'avenç tecnològic en el declivi de la religió

Els innegables avenços tècnics i científics, el desenvolupament de les llibertats democràtiques, així com la difusió de la cultura en tots els estaments socials, revalidaren el pronòstic que, tard o d'hora, la religió acabaria desapareixent del panorama social. Es considerava que era una superstitió pròpia d'etapes superades de la humanitat.

En gran part, així ha estat, però no del tot. És indubtable que les xifres de pràctica religiosa estan reculant en els països occidentals i que les creences religioses perden rellevància en el món acadèmic i cultural. Això no obstant, hi ha molts matisos que mostren la complexitat d'aquesta anàlisi.

D'una banda, els arguments de la modernitat també han entrat en crisi. Els ideals formulats des de l'optimismo il·lustrat no sempre s'han vist confirmats per les

corresponents concrecions històriques. En conseqüència, els corrents de pensament crítics amb la religió també han hagut de passar pel sedàs de la revisió.

A més, quan es parla d'una crisi religiosa, en realitat es fa referència a una certa decadència del cristianisme a l'Europa occidental, on el procés de secularització ha estat prou intens. Ara bé, altres religions no es troben en la mateixa situació. I fins i tot el mateix cristianisme viu moments d'expansió en territoris extraeuropeus.

D'altra banda, el fet religiós ha de trobar el seu encaix en el fragmentat món postmodern, on el monopoli de les creences resulta obsolet. Tendim vers una societat líquida, amb una preeminència de l'individu supeditat a l'economia globalitzada. En aquest context, hom se sent orfe de valors sòlids. Així, la recerca d'allò espiritual, ni de bon tros, s'ha extingit. Segurament s'ha de reubicar en nous espais on poder-se desenvolupar.

Els ciutadans occidentals, tot i ser reticents amb l'herència religiosa rebuda, no s'han desentès de pràctiques que fins ara semblava que eren patrimoni exclusiu de les religions. Per exemple, no s'ha renunciat al treball sobre la pròpia interioritat. La meditació, el silenci o la introspecció emigren dels entorns explícitament sagrats per integrar-se en la quotidianitat, substituint així les ofertes espirituals més tradicionals.

Podríem dir una cosa semblant de la compassió, de les accions caritatives. Les iniciatives cíviques supleixen el buit deixat per les institucions religioses. La nostra societat no ha desertat de la solidaritat, la cooperació o el voluntariat, tot i que ara hi manqui l'embolcall de les referències religioses.

Les preguntes essencials encara ens interpel·len

En la cultura, malgrat que els aspectes confessionals cada cop resulten més infreqüents, es manté viva la preocupació per la transcendència, l'absolut, l'inefable. Encara que s'estigui erosionant el potencial semàntic de les respostes religioses, les preguntes continuen obertes a l'espera de nous llenguatges per articular-les.

Així mateix, tot fent arqueologia dels principis i valors que sustenten les societats avançades, no es fa difícil trobar arrels explícitament religioses en l'origen de moltes innovacions científiques, socials o polítiques. Sovint aquesta gènesi ha estat silenciada per una mena d'amnèsia col·lectiva que rebutja les aportacions del passat o, també, pels sectors religiosos més immobilitats i en clara bel·ligerància amb la modernitat.

En definitiva, podem entendre que el món occidental del segle XXI sigui postreligiós en el sentit que s'han superat, o s'intenten superar, els elements totalitaris que han configurat la societat a partir del discurs religiós hegemònic. Uns elements totalitaris dels quals tampoc n'estan exempts altres àmbits de la vida social. Els errors comesos pels creients (fanatisme, intransigència, superstició, abusos, sectarisme...) ens haurien de fer estar a l'aguait per no repetir-los a l'hora de defensar unes

propostes polítiques, un projecte social o una opinió. Altrament, com ja ha succeït, es continuaran cometent atrocitats, potser ja no en nom de cap déu, sinó emparades en la seducció de consignes inqüestionables.

El futur de la religió... o de la humanitat?

Tal vegada, el tema clau no sigui el futur de la religió, sinó el futur de la humanitat. La manca de referents espirituals ens podria abocar a un materialisme consumista o a un nihilisme desintegrador. Per això, no podem abandonar el somni de la utopia; per cert, un concepte de clares arrels cristianes. Benvingudes siguin les aportacions, provinents tant de la religió com de qualsevol altra instància social, que defensin la llibertat, la igualtat, la justícia i la dignitat de les persones; que promoguin el coneixement i el progrés científic; que tinguin cura de l'entorn natural i que propiciïn el respecte i la tolerància.

Aleshores, potser alguns consideraran postreligiosa una societat que hagi aconseguit emancipar-se de la tutela de les institucions religioses, però també hi haurà qui legitimament entendre els avenços socials com el fruit madur d'una fe que ajuda a connectar-se amb l'essència de la condició humana i empeny a transformar la realitat.

Josep Otón és doctor en Història per la Universitat de Barcelona, catedràtic d'Ensenyament secundari i docent a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona